

Známá a neznámá tvář německé zahraniční politiky

Vladimír Handl

Pro dnešní vývoj platí, že se koncem bipolarity mezinárodní politika sice „zreálnila“, ale jistě ne zjednodušila. Sjednocením Německa se jeho postavení ve světě normalizovalo, ale zároveň i zkomplikovalo.

Německo již není příkladným spojencem USA v Evropě, i když „atlantismus“ představuje významnou složku jeho politiky. Stejně tak Bonn/Berlín přestal být samozřejmým motorem západoevropské integrace, i když integrace nadále představuje jádro německé zahraniční orientace.

Jestliže (západní) Německo po druhé světové válce především naplňovalo spojenecké a integrační rámce a postupně je ovlivňovalo, pak dnes stojí – jako každý další členský stát – „jednou nohou“ mimo ně. ES a tím spíše NATO nezahrnují celou politiku svých členských států; část (i když stále menší) jejich politického potenciálu zůstává mimo tyto struktury. Problém německé politiky spočívá tedy mj. v tom, že poprvé přesahuje rámce uvedených struktur. Formálně se tak vyrovnalo s postavením jak Lucemburska, tak Spojených států. Je ovšem otázkou, ke kterému z uvedených států se bude blížit svým postavením fakticky. Kdyby se jednalo o Lucembursko, málokdo by věnoval jeho sjednocení větší pozornost.

I. Působení vnitřních faktorů na politiku Bonnu

Obyvatelstvo projevuje relativně malý zájem o zahraniční politiku. *Introvertní orientace* je způsobena mnoha faktory. Především jde o sociálně ekonomické problémy a zejména o rostoucí asymetrii mezi Německem „východním“ a „západním“. Bonn podcenil ekonomickou náročnost sjednocení. Situace se vyostřuje; jestliže v roce 1991 vzrostl hrubý národní produkt v „západním“ Německu o 3,1 %, pak ve východní části země klesl o 30,3 %. I když se ve „východním“ Německu v letech 1992 a 1993 očekává růst vždy o 6 % (v západní části jen o 1 a 2,5 %), předpokládá se zde zvýšení nezaměstnanosti z 11,5 v roce 1991 na 18,9 % v roce 1993 (v „západním“ Německu z 6,1 na 6,9 %).¹

Dramaticky roste zejména nedůvěra obyvatelstva nových spolkových zemí k politickému – převážně „západnímu“ – establishmentu. Konfliktní potenciál dále zvětšuje způsob „vyrovnávání s minulostí“. Nechtěným výsledkem je, že již třetina obyvatel „východního“ Německa zpětně hodnotí život v NDR jako alespoň snesitelný a tento trend sílí. Na druhé straně se dále snižuje ochota „západních“ Němců snášet kvůli „východním“ spoluobčanům finanční ztráty. Stávková vlna v dubnu – květnu 1992 neměla od roku 1984 obdobu.

Prohlubuje se celkový *pokles autority tradičních parlamentních politických stran* vůbec a v nových spolkových zemích zvlášť. Ke kritice politických stran se připojil i prezident R. von Weizsäcker. Místo srůstání probíhá fáze prohlubování rozdílů mezi západní a východní částí SRN, na což tradiční „západní“ strany dostatečně nereagují. Kritizovaným, nicméně logickým důsledkem je vznik Výborů pro spravedlnost, které mají podporu jak levicové PDS (Strana demokratického socialismu, vzniklá na základě bývalé SED), tak části etablovaných stran a zejména zklamaných voličů. Výbory získávají podporu i v západní části země, což oslabuje postavení vládnoucí koalice.

Vláda se dostává do složité situace rovněž tím, že narůstají její *rozpory s hospodářskými kruchy*. Jak zatížení daněmi, tak sociální, ekologické a další normy hospodářské činnosti údajně dramaticky podlamují konkurenceschopnost německé ekonomiky. Diskuse na téma „Standort

Deutschland“ (Německo jako místo hospodářské činnosti) nabírá na síle a zásadním způsobem ovlivní volby v roce 1994. Téma, známé z doby koalice SPD/FDP, se vyostřuje díky „ceně“ sjednocení, smlouvě ES z Maastrichtu, snaze části vlády zbavit se příliš drahého projektu stíhače pro 90. léta. Rovněž vnitropolitický kontext je nový; v roce 1982 hospodářské kruhy našly garanta svých zájmů v CDU/CSU a FDP, a proto podpořily změnu vlády. Dnes je ovšem pro tyto kruhy opozice (SPD, tím méně PDS a Bündnis 90) stěžejí reálnou alternativou. Část FDP (např. předseda O. Lambsdorf) nicméně usiluje o větší odstup od politiky CDU/CSU z liberálně tržních pozic.

Jaké mohou být mezinárodní důsledky vnitropolitické situace? Poroste nestabilita, oslabí se demokratické struktury, obnoví se německý expanzionismus? Jedním z výsledků je *růst nacionalismu* v „západním“ Německu. Ovšem na rozdíl od nacionalismu 30. let má – podle analytiků – spíše „obramný“ charakter, je fobii vůči „východním Němcům“ i cizincům. Není založen na pocitu národní křivdy (syndrom Versailleských smluv), a proto není expanzivní a agresivní s výjimkou ultrapravice a neonacistů (viz nepokoje v Rostocku). Je spíše pokračováním „DM-nacionalismu“ (J. Habermas). Trvá přesvědčení, že (stejně jako koncem 60. a začátkem 80. let) ani případná hospodářská krize nezvýší ochotu k expanzi. Toto srovnání má svou váhu, zároveň však kulhá: tehdy proti sobě stály dva vojenské bloky a nacionalizace německé politiky byla prakticky nemožná.

Podstatné proto je, že obyvatelstvo projevuje značnou *zdrženlivost*, pokud jde o „mocenskou roli“ Německa. Vychází z historického poučení dvou světových válek a orientuje se na demokratictismus státní moci, na realizaci především hospodářských, sociálních, ekologických a dalších zájmů. Má, zdá se, menší pochopení pro případné (vel)mocenské ambice než občan francouzský či britský.

Konec „studené války“ naopak vyvolal iluzi o možnosti zachování relativně málo profilované pozice Německa v mezinárodních vztazích. Příkladem zdrženlivosti obyvatelstva byl vztah k válce v Perském zálivu. Eskalace krize vyvolala obavu, že Německo bude vtaženo vlastními spojenci do konfliktu, legitimizovaného OSN, ale sporného, pokud jde o vojenskou formu řešení. Demonstrace 250 000 občanů v Bonnu byla pro mnohé šokem a mezi spojenci důvodem ke kritice za pacifismus, pohodlnost a zbabělost. Demonstrace přitom byla reakcí na spontánní a masové aktivity středoškolské mládeže. Válka v Perském zálivu posílila poválečnou tradici německého pacifismu a antimilitarismu. Počet branců a záložníků, kteří odmítli nastoupit vojenskou službu či cvičení, dosáhl v roce 1991 160 000. Německého občana by bylo těžké získat pro válečné nadšení; už jen jeho vlastní život (přehlédneme-li váhu humanistické motivace) má pro něj příliš vysokou cenu. Německá veřejnost, zdá se, postrádá jasnou a přesvědčivou koncepci evropského a světového řádu. Nepotvrdilo se očekávání, že odstranění hlavního zdroje konfliktů (tj. konfrontace Východ-Západ) umožní více méně harmonická řešení světových problémů. Rozpory v přístupech jednotlivých (i spojeneckých) států, překrývání účinků jednotlivých struktur a koneckonců neschopnost řešit problémy před jejich vojenským vyhocením vedou ke značné *skepsi vůči strukturálním řešením*. Sílí negativní vztah k záměru maastrichtské smlouvy ES o vytvoření společné měny ES. Jako projev neschopnosti a neochoty řešit problémy byla hodnocena světová konference o životním prostředí v Rio de Janeiru, rovněž mnichovská schůzka velké „sedmičky“ a krvavý konflikt na Balkáně.

Přitom se bonnská vláda dostává do *tlaku* tam, kde veřejnost zaujímá angažované stanovisko na základě historické blízkosti, osobních sympatií, ekonomických zájmů či demokratických principů.

Souběh oslabení autority vnitropolitických struktur a zároveň mezinárodních institucí může mít při delším trvání vážné následky. V této situaci *roste vliv* a akční prostor relativně *okrajových politických struktur* (např. Sudetoněmeckého landsmannschafu) a lokální politiky (bavorské vlády). Tyto prvky ještě víc znesnadňují „čitelnost“ a předvídatelnost německé politiky.

II. Nová zahraniční politika?

Nejen nám, ale i Německu chybí diskuse o národních zájmech a bezpečnostní politice. Podle mnoha pozorovatelů je dokonce kruh osobností politického života, které se mohou kvalifikovaně k zahraniční politice vyjadřovat, nebyvale úzký, a to zejména napravo od politického středu.

Teprve začínající diskuse se soustřeďuje na téma „politiky odpovědnosti“ SRN. To, že Německo bude hrát větší úlohu, přijímá i mírná většina veřejnosti (1990: 51 %, 1991: 59 %). Jde přitom spíše o odpovědnost než o ambice. V konzervativním spektru se tato otázka často spojuje s mocenskou politikou, jako s prostředkem realizace odpovědnosti. Snaha o definování perspektivní vůle Německa v mezinárodních (zejména evropských) vztazích se zatím objevuje jen velmi omezeně (viz např. historik a politolog A. Baring). Nejpozději po „strávení“ bývalé NDR ovšem toto téma nepochybně diskusi o postavení Německa a jeho zájmech silně ovlivní, a to především napravo od politického středu.

Dnes jsou to především různé proudy levice, které se těžce propracovávají k definování zahraniční politiky Německa v nových podmínkách. Projevují především více obav z přílišného přejímání odpovědnosti ve vojenské oblasti. Od poslání „modrých příleb“ OSN, které se mohou opírat o podporu obyvatelstva (58 %), je dost daleko k vojenským zásahům typu války v Perském zálivu, kde obyvatelstvo a levicová opozice podporu odmítají (pouhých 23 % vyjadřuje souhlas).²

1. Vztah k ES jádrem kontinuity

Při celkovém hodnocení německé politiky se analytici shodují v tom, že převládá kontinuita jak ve vztahu k vývoji mezinárodních institucí (zejména k NATO a ES), tak v oblasti bilaterální.

Ve vztahu k ES sleduje Německo politiku prohlubování integračního procesu, a to z mnoha důvodů. Jednak vychází ze zkušenosti, že řešení evropských problémů nemůže mít národní charakter. Rovněž hospodářská soutěž s USA a Japonskem nemůže probíhat trvale na národní bázi. Transformace států střední a východní Evropy vyžaduje koordinovanou aktivitu Západu. SRN, nejvíce ovlivňovaná vývojem v bývalé „východní“ Evropě, nemůže být sama garantem úspěšnosti tohoto procesu, a proto potřebuje hospodářský a politický rámec ES. Imperativem je proto zachování ES:

- a) jako jádra evropského vývoje;
- b) jako předpokladu pro nenacionální cesty politiky jednotlivých zemí;
- c) jako prostředku zachování důvěry vůči Německu (důvod uváděný v SRN někdy jako první).

Vedle jednání 2 + 4 a KBSE byla ES hlavním fórem pro německé sjednocení. Bonn vycházel z toho, že sjednocení nemůže proběhnout bez nebo dokonce proti ES. Vyvinul proto (za vlašné podpory Paříže) aktivitu pro svolání vládní konference ES o Evropské politické unii a politickou stránku integrace prosazoval i v Maastrichtu. Opozice mu sice vyčetla hubené výsledky právě v této oblasti, ale je sporné, jestli by sama dosáhla mety vyšší (např. plnoprávného Evropského parlamentu). Neústupnost mohla v dané situaci znemožnit dohodu vůbec. Skutečnost, že Bonn nevyužil možnosti podmínit souhlas s měnovou unií (prosazovanou hlavně Francií) dosažením svých cílů v oblasti politické integrace, potvrzuje zájem o integrační proces. Perspektiva Evropské měnové unie ovšem komplikuje vládě život:

- a) výdaje na sjednocovací proces srazily SRN mezi státy, které neplní kritéria pro vytvoření hospodářské a měnové unie;
- b) právě v tomto bodě rostou výhrady veřejnosti i hospodářských kruhů (Spolkové banky) vůči bonnské integrační politice.

Reálný stav věcí od Maastrichtu, jak se zdá, tlačí Bonn do méně aktivní pozice. To vycifují i jeho partneři. Bonn více než dříve sdílí přístup Londýna. Britská pragmatická koncepce postupu evropské integrace cestou prohlubování mezivládní spolupráce (na rozdíl od snah o urychlené budování nadnárodních struktur) zajišťuje postupný vývoj a nevyvolává odpor domácí veřejnosti. Nejlepší příležitostí ke spolupráci přitom je otázka rozpočtu ES, proti jehož zvyšování se ostatně postavila i Francie. Bonn zřejmě podpoří snahu Velké Británie oslabit automatismus přechodu k Evropské hospodářské a měnové unii, což odpovídá požadavkům německé veřejnosti, hospodářských kruhů i opozice.

Sbližování Bonnu s Londýnem umožňuje rovněž oblast zahraničně a bezpečnostně politická. Napomáhá zde i osobní blízkost ministrů obrany obou zemí a jejich proatlantická orientace. Hlavně ovšem Velká Británie postupně uznává potřebu svébytnosti západní Evropy v bezpeč-

nostní a obranné oblasti, ovšem při zachování primátu NATO. Podpořila proto i růst angažovanosti ZEU v Jugoslávii. Velká Británie nečekaně převzala aktivní roli v Petersbergské jednání ZEU o vytváření ozbrojených sil ZEU.

Zároveň se však zvyšuje i lafka německo-francouzské spolupráce. Zdrženlivost integrační politiky Bonnu v oblasti hospodářské a měnové obrací pozornost Paříže právě do bezpečnostní oblasti. Nejlepším příkladem je vytváření velmi sporného německo-francouzského sboru.

2. Směry německé bezpečnostní politiky

Vojenský význam německo-francouzského (jak Bonn zdůrazňuje: evropského!) sboru je dosud omezený. Je ale výrazným projevem toho, že se pro Německo po roce 1990 poprvé reálně otevírá možnost (a nutnost) perspektivní volby, jíž se dosud Bonn snažil vyhnout: volby mezi NATO a vznikající společnou zahraniční a bezpečnostní politikou zemí ES/ZEU.

V Bonnu tradičně existuje několik prolínajících se myšlenkových směrů v oblasti bezpečnostní politiky.

„Atlantický“ směr se opírá převážně o spojenectví s USA a o zachování plnohodnotných funkcí NATO; vývoj ostatních struktur nevylučuje, často naopak vítá. Vychází dokonce – v souladu s pozicí SRN v Maastrichtu – z nevyhnutelnosti vytváření západoevropské obrany. Tyto kroky ovšem nesmí vést k oslabení atlantického jádra evropské bezpečnosti. Tuto orientaci projevuje ministr obrany V. Rühle, označovaný často za jednoho z mála „zahraničních politiků“ v CDU, mimochodem s trvalou ambicí převzít příslušný resort. Otevřený vůči atlantickému pojetí byl zejména po sjednocení Německa zřejmě i H.-D. Genscher (viz jeho osobní angažovanost ve vytvoření NACC – Severoatlantické rady pro spolupráci, která má NATO adaptovat na nové podmínky v Evropě a posílit zde jeho vliv i legitimitu). Silnou podporu má tento směr i v opoziční SPD, např. v zahraničněpolitickém mluvčím SPD K. Voigtovi.

Směr, akcentující západoevropskou dimenzi bezpečnostní politiky, nevylučuje, ale naopak předpokládá členství v NATO. Přítomnost USA v Evropě je předmětem téměř úplného vnitropolitického konsensu (výjimku tvoří fundamentalisté Zelených, radikálně antimilitaristické skupiny mírových iniciativ). Západoevropskou identitu však považuje za víc než za doplněk anebo evropský pilíř NATO – vidí ji jako předpoklad euro-atlantického partnerství. Rozdíl je i v oblasti strategie, kde zastánci „evropské obranné identity“ předpokládají – v dlouhodobé perspektivě – i vytvoření evropských jaderných sil, které členskými státním poskytnou strategické garance, doplňující garance USA a srovnatelné s nimi. Německo-francouzské kroky H. Kohla potvrzují jeho tradiční zaměření na západoevropskou integraci jako zásadní rámec zájmů SRN. Zároveň byl ovšem H. Kohl vždy (kromě mimofádného výkonu při zajišťování sjednocení Německa) primárně politikem, orientovaným dovnitř SRN. Jeho angažovanost ve věci integrace má zřejmě výrazně vnitropolitickou dimenzi; integrace je především vytvářením „evropské vnitřní politiky“, v jejímž rámci bude Německo realizovat své a rovněž společné zájmy. Mezi „europeisty“ především zahraničněpolitického zaměření se proto často počítá spíše K. Lamers, mluvčí frakce CDU/CSU v otázkách evropské politiky, ze strany SPD pak např. P. Glotz, jedna z výrazných postav zahraničněpolitického myšlení německých politických kruhů.

Je samozřejmostí německé zahraniční a bezpečnostní politiky, že významné (i když většinou ne první) místo při vytváření evropské bezpečnosti věnuje procesu KBSE. Byla a je to politika Německa, která představuje významnou protiváhu zejména americkému skepticizmu. H.-D. Genscher si myšlenkou kooperativní bezpečnosti často vysloužil kritiku jak ve Washingtonu, tak v bavorské CSU. Spolu s Paříží se Bonn zasazuje o transformaci KBSE v mezinárodní organizaci podle článku VIII. Charty OSN. Helsinská následná schůzka posunula tuto linii – mj. díky německo-francouzské angažovanosti – o významný krok dopředu. Helsinský proces znamená pro hlavní politické síly SRN především střechu budoucího systému evropské bezpečnosti, která by měla řešit nejen konflikty mezinárodní, ale i vnitrostátní. To vyžaduje mj. legitimitu a prostředky pro odpovídající opatření. KBSE je získává pouze postupně – pro Jugoslávii příliš pomalu. Dalším problémem je, že i některé západní vlády pocítují obavu, aby se případná nestabilní situace v jejich zemi nestala předmětem mezinárodního řešení. Bonn (spolu s Rakouskem) je nejvíce vystaven

dopadům případných konfliktů ve státech bývalého Východu. Posilování účinnosti KBSE má pro něj proto vyšší hodnotu, než pro řadu vzdálenějších zemí.

Od této obecné linie se odlišuje „celoevropský směr“ bezpečnostní politiky, který KBSE pojímá jako hlavního nositele evropské bezpečnosti. Tento přístup, reprezentovaný zejména mírovým hnutím, PDS a částí SPD, vychází z role KBSE jako nosné bezpečnostní struktury – jediné skutečně demokratické, s celoevropskou (euroasijskou) dimenzí. Ji by se měly podřítit struktury ostatní, včetně NATO a ZEU, které by mohly tvořit její vojenský základ.

Vývoj evropské bezpečnosti se za přispění Německa pohybuje směrem vzájemného doplňování a překrývání existujících struktur. Stejně se doplňují i uvedené koncepce. Sřety vznikají tam, kde se prosazují příliš jednostranná strukturální řešení. Příkladem byl návrh O. Lafontaine (počátek roku 1992) rozšířit členství v NATO na všechny státy bývalé Varšavské smlouvy. Myšlenka vytvořit tak celoevropskou zónu rovné bezpečnosti by znamenala likvidaci NATO jako obranné aliance, a proto byla odmítnuta.

Na pozadí kontinuity a v jejím rámci znamená snad největší změnu politiky SRN *angažovanost německých ozbrojených sil* mimo území NATO. Válka v Perském zálivu byla hořkou pilulkou pro vládnoucí strany; Německo bojové akce spojenců platilo (a dokonce „přeplatilo“), ale svou vojenskou neúčastí nicméně zůstalo v roli „outsidera“. A to mu spojenci nepokrytě dali najevo. Je proto možné předpokládat, že současná reprezentace bude usilovat nejen o nasazení německých vojáků jako „modrých baretů“ OSN (beze zbraní již plní od května zdravotnické funkce v Kambodži), ale zejména o možnost nasazení do bojových akcí OSN a perspektivně i ZEU, a to i v rámci akcí typu války v Perském zálivu. Takový postup však nebude jednoduchý. Jednak nemá dostatečnou podporu veřejnosti, jednak bude zejména nasazení v bojových akcích vyžadovat změnu ústavy SRN, což nepůjde bez hlasů SPD. SPD sice pod vedením B. Engholma zřejmě podpoří změnu ústavy, umožňující nasazení vojáků SRN v bojových akcích OSN. Vystupuje však zároveň za takový bezpečnostní systém, v němž by OSN měla „monopol na použití síly“ – na rozdíl od války v Perském zálivu, v níž Rada bezpečnosti pouze poskytla pro použití síly legitimitu.

3. Některé problémy vztahů k bývalému Východu

Německá politika musí však řešit řadu dalších problémů, které ji staví do středu mezinárodní pozornosti. Jde např. o její vztah ke *vzniku nových států* v zemích bývalého Východu. Bonn se v této otázce chová zdrženlivě. Hlavním důvodem je všeobecná snaha nedělit státy, ale spíše hledat integrovaná – a to i regionální – řešení. Každé další dělení znásobuje problémy. A SRN si je mj. vědoma toho, že jedním z důsledků vzniku nových, zákonitě alespoň v první fázi oslabených států bude růst požadavků na německou pomoc.

Vznik nových států je rovněž chápán jako v zásadě destruktivní způsob řešení existujících problémů, který posiluje přechod k nacionalizaci transformačního procesu, jenž přitom nemá národní charakter. Většina otázek dělení států je kromě toho tak či onak spojena s otázkou hranic. Hrozí proto rizikem rozkladného procesu, napětím nebo destabilizací v daném regionu.

Bonn je i v časově napjaté situaci; snaží se proces vzniku nezávislých států spíše brzdit. Ovšem v okamžiku, kdy se potvrdí jeho nezvratnost, chce být mezi prvními, kteří novou státnost uznají a zajistí si výhodné výchozí postavení pro těsné vztahy.

Německá politika je v problematické situaci i ze zcela zvláštního důvodu. Obecně podporuje *právo národů na sebeurčení* jako princip, který po celé poválečné období všestranně zdůrazňovala v naději na sjednocení vlastní země. Z tohoto důvodu prosadila i formulaci o možnosti mírové změny hranic do Závěrečného aktu KBSE v roce 1975. Nemůže (a nechce) se tedy chovat tak, jako by sjednocením Německa realizace práva na sebeurčení skončila. Klade si však otázku: *Kde jsou limity realizace* tohoto obecně nesporného práva každého národa? Absolutizace sebeurčení jako východiska dalšího vývoje je z výše uvedených důvodů přinejmenším sporná.

Německo se mj. i proto zasazovalo v rámci ES o vypracování jistých *kritérií pro uznání suverenity nových států*. Jde zejména o závazky neporušitelnosti hranic a respektování práv národnostních menšin na plnohodnotný rozvoj. I na půdě KBSE vystupovalo za to, aby se princip neporušitelnosti hranic vztahoval i na hranice vnitrostátní. Zároveň je ale nedostatkem politiky Německa a jeho partnerů, že v konkrétnější podobě neupřesnili podmínky pro rozvoj kontaktů

s ES: od konkrétních podmínek spolupráce, získání pomoci, koordinace, podpis a realizaci asociční dohody až po přijetí do ES. Tak mohla německá a západoevropská politika včas a výrazněji ovlivnit orientaci národních reprezentací a posílit jejich realismus.

Jedna z těchto podmínek se rýsuje jako využití potenciálu regionální spolupráce. Tento proces usnadňuje pozdější integraci do širšího celku. Přitom nejde nutně o synchronizovaný vstup do ES/ZEU (ten je ostatně značně vzdálen). Ide spíše o test politické zralosti jednotlivých zájemců o integraci do ES a o zkoušku jejich schopnosti nalézat kompromisy zájmů s nejbližšími partnery. Jestliže tuto schopnost neprojeví, lze od nich stěží očekávat politickou připravenost na složitě zájmové kompromisy v rámci ještě širším.

Ve vztahu k *případnému rozdělení ČSFR* zaujímají v obecné rovině všechny relevantní politické síly negativní stanovisko – s výjimkou Sudetoněmeckého landsmannschafu a snad bavorské vlády a části CSU. V těchto kruzích lze očekávat příznivou odezvu, růst nabídek na všestrannou spolupráci, spojených dříve nebo později a více či méně otevřeně s požadavky ohledně „sudetoněmeckého majetku“ v České republice a umožnění návratu zainteresovaných sudetských Němců a jejich potomků.

Ostatní politické síly ovšem vidí v dělení především komplikace, a to zejména pro Slovensko. Liší se názory na to, zda se rozdělením ČSFR (jestliže nastane) zlepší, nebo alespoň nezhorší šance České republiky na integraci do ES. U části CDU/CSU i FDP existuje pozitivní mínění o této otázce. Jeho protagonisté zdůrazňují nutnost rychlého oddělení, včetně vojenských struktur a měny, a naznačují možnost kooperativního přístupu Německa ve vztahu k ES. Zároveň v těchto stranách existuje i mínění opačné; rozdělení státu snižuje šance na integraci nejen pro Slovensko, ale i pro ČR. Tato pozice je dominantní zejména u opozice. Pokud jde o Slovensko, obávají se politické i vědecké kruhy i možného dramatického vývoje kolem maďarské menšiny.

Většina politických sil, zdá se, bude podporovat co *nejtěsnější kooperativní řešení* situace ČSFR. Je pro ně těžko přijatelné, že se ES blíží vytváření jednotného trhu a ČSFR by svůj jednotný trh měla rušit. Úroveň mastrichtské smlouvy o Evropské unii je často chápána jako minimum, které by Česká a Slovenská republika měly ve svých vztazích zachovat – opět mj. jako projev připravenosti na integraci do ES. Řada problémů, zejména v oblasti asymetrie hospodářské struktury, je viděna jako výsledek historicky společného česko-slovenského vývoje a je tu tedy i společná odpovědnost za hledání východisek. Je těžko představitelné, aby se Česká republika „odpoutala“ od těchto problémů a přesunula tíži jejich řešení na mezinárodní společenství.

Zejména v souvislosti s problematickou smlouvou mezi ČSFR a SRN se u nás diskutuje o otázce cílů Německa ve střední Evropě. Existuje obava, že se Německo – v tomto století již po třetí a tentokrát mírovými prostředky – pokusí ovládnout středoevropský prostor, prosadit zde svůj řád. Dosavadní vývoj ovšem spíše ukazuje na to, že střední Evropa pro Německo ztratila původní strategický význam – ve smyslu ekonomickém i vojenském. Strategickou hodnotu mají pro nejbližší budoucnost vztahy k západní Evropě, USA a Japonsku, v nichž se rozhoduje o pozici Německa ve světě. Ve východní politice je prioritním směrem vztah k Rusku, přičemž jde v současné době hlavně o osudy jaderných zbraní, stabilizaci, finanční závazky a hospodářskou liberalizaci země. Je jisté v německém zájmu středoevropský region stabilizovat, výrazně ovlivňovat. Přičíst tomuto směru ambici přímé dominance či dokonce teritoriálního záboru je ovšem velmi sporné. Samozřejmě existují v Německu síly, které se orientují i na změnu hranic nebo připojení německy osídlených teritorií. Jejich vliv sice roste, ale je dosud značně omezený. Hraniční smlouva německo-polská byla na stížnost CSU přezkoumána Ústavním soudem v Karlsruhe, který potvrdil její ústavnost. Tento výrok může mít značný význam, bude-li znamenat vyšší platnost smlouvy 2 + 4 a polské hraniční smlouvy, než mají výroky téhož soudu o trvání Německé říše v hranicích roku 1937. Pro Prahu je zejména nepřijemné, že roste relativní vliv Sudetoněmeckého landsmannschafu. Jeho případný úspěch závisí především na pozici vlády a ústavodárných sborů ČSFR a ČR. Přitom je možné předpokládat, že vliv Mnichova na českou politickou scénu v případě rozpadu ČSFR poroste. Tam, kdy česká reprezentace ustoupí, prosadí se Landsmannschaft i proti jinak zdrženlivému Bonnu.

Politika vůči ČSFR (v budoucnosti snad vůči dvěma samostatným republikám) může být pro pozorovatele lakmusovým papírkem, pokud jde o německou politiku v Evropě. Většina kritiků

Bonnu ovšem za hlavní test považuje vztah SRN vůči *jugoslávské krizi*. Ve světle výsledků zde politika Německa jistě nebyla dobrá. Ovšem řada balkanologů se shoduje v tom, že možnost „dobrého“ řešení jugoslávského vývoje (např. ve formě funkční konfederace) byla již koncem 80. let velmi omezená. Pasivita mezinárodního společenství po odbourání autonomie Kosova a Vojvodiny v letech 1988/1989 zatěžuje svědomí jak Východu, tak Západu. Přitom nejpozději tehdy se zřejmě otevřela dynamika konfliktního rozpadu.

Bonn vzbudil nevoli prosazováním uznání suverenity Chorvatska a Slovinska ve druhé polovině roku 1991. Ani v Německu nebyla tato otázka nesporná; v samotném ministerstvu zahraničí musel H.-D. Genscher překonat stanovisko balkanologů, kteří se obávali přenosu konfliktu na Bosnu a Hercegovinu a na Černou Horu. Kromě toho mělo být uznání zřejmě spojeno s důslednějším systémem kritérií a podmínek. Negativní roli sehrála i určitá jednostrannost, s níž politické strany (kromě opoziční PDS) a zejména masmédia přepisovaly vinu za konflikt pouze srbské straně.

Poměrně častý názor, že Německo (spolu s Itálií a Rakouskem) reviduje svou politikou výsledky nejen druhé, ale i první světové války, je nicméně velmi problematický. Jistě: nejen v Německu existují kruhy, které vždy samu existenci Jugoslávie považovaly za omyl, ne-li zločin už od založení státu po první světové válce. Většina politických sil v Německu vycházela však ze zájmu širší rámec jugoslávské státnosti spíše transformovat a udržet. Zkušenosti s balkánským „sudem prachu“ hrály odstrašující úlohu. Rovněž hospodářské kruhy profitovaly především ze zachování stability (a tedy turistické přitažlivosti) a velkého jugoslávského trhu. Kromě toho pronikání a střet řeckých, tureckých, italských, bulharských, ruských i amerických zájmů naopak oslabují německé pozice, roli ES i jižní křídlo NATO. Přitom právě Středomoří a konflikty v Zakavkazsku, na Středním a Blízkém východě se často označují za nejpravděpodobnější směr ohrožení evropské bezpečnosti a stability (včetně ojedinělých prognóz „třetí světové války“). Proliferace nosičů středního doletu do mimoevropských oblastí napětí, ale i stíhací bombardéry samotné jugoslávské armády mohou dnes ohrozit přímo německé území. S politikou Bonnu v otázce uznání dvou bývalých jugoslávských republik lze nesouhlasit, nicméně stavět ji naroveň pronikání německého imperialismu na Balkán za první a druhé světové války je pochybné.

Kromě toho situace na Balkáně dokonale degraduje existující mezinárodní struktury jako na první pohled neschopné, neúčinné, rozervané individuálními zájmy. Dělení Jugoslávie a válku by proto uvítala německá politika, zaměřená na nacionalizaci. Nebylo by pro ni nic snazšího než využít tragických událostí k útoku proti mezinárodním institucím z pozice efektivity a morálky. Podobného scénáře použil Adolf Hitler ve vztahu ke Společnosti národů s cílem uvolnit si ruce pro expanzi. Bonn naopak všechny své kroky – i ty sporné – vede přes spojenecké a integrační struktury.

* * *

Je to tedy především rámec těchto struktur, kde se chování Německa mění. Je důraznější, prosazuje svoji pozici, není prostě už tím relativně poslušným a příčinlivým partnerem jako dříve.

Mnozí analytici vycházejí z toho, že si Německo buduje hegemoniální pozici v Evropě, a to právě svou podporou prohlubování a rozšiřování integrace. Ani zde ovšem není názor jednotný. Tam, kde Německo prosazuje svoji pozici důrazněji než dříve (např. otázka uznání Srbska a Chorvatska), nedovoluje si takový předstih, který by je izoloval a oslabil ES. Tam, kde riskuje setrvání na osamocené pozici (dočasně např. v agrární politice), utrpí porážku. Ani německý hospodářský potenciál, ani počet hlasů v orgánech ES nedovolují Bonnu více, než politiku ES (třeba i důrazně) ovlivňovat, vytvářet výhodné koalice v procesu rozhodování. Nejsou to však prvky hegemoniální politiky ve smyslu jejího klasického chápání (viz politika USA v bezprostředním poválečném období nebo SSSR v rámci Varšavské smlouvy). S posilováním většinového způsobu rozhodování se budou muset všechny státy ES více podřizovat většině. Rozšiřováním ES o státy Německu v různém smyslu blízké jistě jeho váha poroste. Nikdo ale nemůže seriózně předpokládat vznik „proněmecké“ hlasovací mašinérie, podobné situaci v OSN po druhé světové válce; ostatně ani ta neměla dlouhého trvání. Německo usiluje o rozvoj ES nikoli pouze s cílem instrumentalizovat jej ve svých zájmech. Evropská integrace je pro něj za současných podmínek systémovým a institucionálním východiskem pro řešení evropských problémů.³ Německá podpo-

ra federalizaci Evropy (navazuje mj. na zkušenost německého federalismu) směřuje k významnému oslabení národní suverenity. Jak vnitroněmecký, tak evropský federalismus, a tedy značná decentralizace a „denacionalizace“ moci, jsou opakem tradičních principů hegemonismu.

Ještě problematičtější je pohled na Německo jako světovou vojenskou velmoc. Pro tuto roli chybí Německu i základní potenciál. Růst vojenské role, vyvolávající kritiku zejména doma u skupin mírového hnutí, PDS a většiny SPD, má své limity: nejaderný statut a hranice 370 000 mužů, která se bude zřejmě dále snižovat (objevují se údaje okolo 220 000 mužů, což by předpokládalo profesionalizaci armády). Tyto hranice mu nedovolí hrát skutečně velmocenskou úlohu i při neustálém zvyšování palebné síly. A hlavně: jeho největším konkurentem je Japonsko, které nadále staví svůj vliv ve světě na hospodářské síle. Zásadní orientace Německa na vojenskou moc by je v soutěži s Japonskem hospodářsky oslabila a politicky by znemožnila spojení (západo)evropského ekonomického potenciálu v procesu integrace.

Německo bude prostě ve vojenské oblasti usilovat o „normalizaci“ své role ve světě ve srovnání s Velkou Británií a Francií, včetně místa v Radě bezpečnosti OSN – ovšem (za současných podmínek) bez jaderného statutu. Tento proces může být komplikovaný, nebude ale zřejmě znamenat bezpečnostní ohrožení. Jeho složitost je založena hlavně v nejasnosti vývoje bezpečnostních struktur. Pragmatické, ad hoc formy řešení (viz již vzpomínaná válka v Perském zálivu) mohou být někdy – při nedostatku jiných prostředků – nutným východiskem. Jako trvalejší model by však mohly ohrozit institucionální vývoj evropské a světové bezpečnosti. Znamenalo by to mj. zajišťování bezpečnosti prostřednictvím několika hlavních protagonistů, kteří by se mohli dostat do pozice „světových policistů“. V situaci rostoucího napětí vztahů mezi Severem a Jihem, pokračující proliferace zbraní hromadného ničení (platnost smlouvy o nešíření jaderných zbraní vyprší v roce 1995 a o jejím prodloužení se vede složitá diskuse) by to mohlo mít značné důsledky. Bonn by byl nutně „tlačen“ do aktivní účasti na takovém bezpečnostním systému (zřejmě ve formě podílu na akcích ZEU). Ovšem s růstem jeho angažovanosti by zřejmě dále klesala domácí podpora jeho zapojení do mezinárodních institucí, které by se dostávaly do stále větších rozporů s německými zájmy. Mohla by se tak naplnit hlavní obava ohledně politiky SRN: v Bonnu/Berlíně by rostla tendence omezit vázanost SRN na mezinárodní struktury. Dnešní Bonn i proto usiluje především o mocenskou pozici civilní, tedy zejména hospodářskou.⁴ Je mimochodem otázkou výzkumu, nakolik se dnešní hospodářské mocnosti definují národně.

Kritickým momentem vývoje německé politiky, zdá se, nadále zůstává tradiční otázka: Zachová se orientace Německa na Západ a jeho integrační struktury? Anebo převáží „ideologie středu“? Německá doválečná geopolitika se definovala právě jako střed mezi Východem a Západem.⁵ Tendenci vidět Německo jako zvláštní fenomén středoevropské politiky mají – z různých důvodů – některé síly jak konzervativní, tak levicové. V této souvislosti může sehrát v nejbližším období zásadní roli otázka uspokojivého vyřešení disproporce mezi mírou angažovanosti Německa a západoevropských partnerů v transformačním procesu střední a východní Evropy. Jednání o jugoslávské krizi naznačilo, že se Bonn bude snažit razantně ovlivňovat priority zahraniční politiky ES. Nedostatečná orientace ES na Východ by mohla vést k omezování angažovanosti Německa v integračním procesu a k individualizaci jeho politiky. To by pak posunulo střední Evropu na místo nejbližšího strategického regionu Německa. Dosavadní politická linie Německa tento zvrat nenaznačuje, i když diskuse k tomuto tématu nikdy neskončila.

¹ Viz Tendenzen der Wirtschaftlichen Entwicklung 1992/93. DIW Wochenbericht 26 – 27/92, s. 334.

² Viz Asmus, R. D.: Deutschland im Übergang. Nationales Selbstvertrauen und internationale Zurückhaltung. In: Europa-Archiv, 1992, č. 8, s. 199 – 212.

³ Viz např. Anderson, J. J., Goodman, J. B.: Mars or Minerva? A United Germany in a Post-Cold War Europe. Vychází v: Keohane, R., Hoffmann, S. and Ney, J., eds.: After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe, 1989 – 1991. Harvard University Press; rukopis v archivu autora.

⁴ Viz např. často diskutovaný příspěvek Maull, H.: Zivilmacht Bundesrepublik Deutschland. Vierzehn Thesen für eine neue deutsche Aussenpolitik. In: Europa-Archiv, 1992, č. 10, s. 269 – 278.

⁵ Viz např. inspirativní esej Schoch, B.: Renaissance der Mitte – Ein fragwürdiger Bestandteil deutscher Ideologie kehrt wieder. In: Deutschlands Einheit und Europas Zukunft. Red. B. Schoch, Ed. Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1992, s. 120 – 149.